

فرصت‌ها و چالش‌های پسابرجام

نویسنده

مصطفی دلاورپور اقدم

مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات

بین‌المللی ابرار معاصر تهران

۱۳۹۶

سرشناسه : دلاورپور اقدم، مصطفی
 عنوان و نام پدیدآور : فرصت‌ها و چالش‌های پسابرجام/ تألیف مصطفی دلاورپور اقدم؛ نظارت و اجرا مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، معاونت پژوهشی؛ ویراستار منیره آذری.
 مشخصات نشر : تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۹۶.
 مشخصات ظاهری : ۴۰۰ص: مصور، جدول، نمودار.
 فروست : انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران؛ ۱۳۹۶.
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۵۲۶-۲۴۶۲-۰ : ۳۵۰۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه
 موضوع : برنامه جامع اقدام مشترک، ۲۰۱۵م. ۱۴ ژوئیه
 موضوع : Joint Comprehensive Plan of Action, 2015 July 14 :
 موضوع : تحریم اقتصادی - ایران - قرن ۱۴
 موضوع : Economic sanctions - Iran - 20th Century :
 موضوع : ایران - سیاست و حکومت - قرن ۱۴
 موضوع : Iran - Politics and government - 20th century :
 شناسه افزوده : مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران. معاونت پژوهشی
 شناسه افزوده : International Studies & Research Institute Abrar Moaser Tehran, Research Department :
 شناسه افزوده : سه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران،
 رده بندی : ۱۳۹۶ ف ۵۸/۵۸۷۵/۵۶۷۵ KZ
 رده بندی دیگر : ۳۲۷/۱۷ . ۱۵ :
 شماره کتاب‌شناسی ملی : ۶۹۳ ۴۸

انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران؛ ۴۱۹

تهران: صندوق پستی ۳۸۴۹ - ۵۸۲۷۰ تلفن: ۷ - ۸۸۵۰۳۲۶۶، نمابر: ۸۸۵۰۳۲۶۴

نشانی اینترنت: www.w.tisri.org پست الکترونیک: info@tisri.org

فرصت‌ها و چالش‌های پسابرجام

نظارت و اجرا: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران - معاونت پژوهشی

مؤلف: مصطفی دلاورپور اقدم

ویراستار: منیره آذری

صفحه‌آرا: منصوره سعادت

نمونه‌خوان: ساقی پناهی‌نژاد

چاپ نخست: اردیبهشت ۹۶

چاپ و صحافی: باقری

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۵۲۶ - ۲۴۶ - ۰

کد بازیابی در کتابخانه دیجیتال دیید: 6223FE6

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

همه حقوق محفوظ است.

پیشگفتار

به دلیل فشارهای ایالات متحده آمریکا، رژیم صهیونیستی و متحدان منطقه‌ای و بین‌المللی آنها برای تغییر سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای کشورمان زمینه‌زبان‌ه ری و تقویت ایران‌هراسی را در عرصه بین‌المللی به وجود آورد و این در حالی بود که مقام معظم رهبری و ابر مقامات ارشد جمهوری اسلامی ایران بارها تأکید کرده بودند که اهداف این برنامه صلح‌آمیز است.

این تهدید بر ساخته غرب و رجب ایجاد اجماع نسبی بین‌المللی علیه جمهوری اسلامی ایران شد که نتیجه آن اعمال یکی از سختگیرانه‌ترین تحریم‌ها و مجازات‌های بین‌المللی ذیل فصل هفتم منشور سازمان ملل بود. بعد از تغییرات سیاسی سال ۱۳۸۲ و ایجاد اجماع ملی برای تغییر وضعیت پرونده هسته‌ای کشورمان در عرصه بین‌المللی، دستگاه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با حمایت همه ارکان نظام، اقدامات جدی خود را در جهت حل و فصل این پرونده با حفظ حقوق اساسی و منافع ملی آغاز کرد که بعد از چندین دور مذاکره با اعضای ثابت شورای امنیت سازمان ملل یعنی ایالات متحده آمریکا، انگلستان، روسیه، فرانسه، جمهوری خلق چین به علاوه آلمان و اتحادیه اروپا موسوم به گروه ۱+۵ بالاخره ۲۳ تیر ۱۳۹۴ بر سر یک توافقنامه فرایم به نام برنامه جامع اقدام مشترک موسوم به برجام به توافق رسید.

مفاد این توافقنامه منوط به انجام تعهدات از جانب دو طرف در دوره‌های زمان مشخص است تا توافق به صورت کامل اجرایی شود. بعد از برجام، فضایی از بیم و امید در مورد اجرای تعهدات طرف‌ها پیش آمده است؛ امید از آن جهت که حفظ این توافق به دلیل ماهیت برد - برد آن مطلوب اکثر طرف‌ها است و بیم از آن که تلاش‌های صهیونیست‌های تندرو و سیاست‌های تهاجمی برخی از لایه‌های سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا زمینه را برای از بین رفتن توافق فراهم آورد که این فضا در فضای سیاسی، علمی و مطبوعاتی به پسابرجام معروف شده است.

کتاب فرصت‌ها و چالش‌های پسابرجام در ابتدا درصدد ترسیم فضای پسابرجام و آرایش تحریم‌های اعمالی بر جمهوری اسلامی ایران از لحاظ بین‌المللی، سیاسی و اقتصادی می‌باشد.

نویسنده در بخش بعدی به بررسی محتوایی و موضوعی توافقتنامه و چگونگی شکل‌گیری تعهدات و اجرای آن می‌پردازد. در ادامه کتاب وارد فضای پسابرجام شده و از یک سو نگاهی به فرصت‌ها و دستاوردهای برجرام برای جمهوری اسلامی ایران و طرف‌های مقابل داشته و از سوی دیگر چالش‌های سیاسی و اقتصادی آن را بررسی کرده و در آخر به ارائه راهبردهایی در جهت توانمندسازی امنیت ملی ایران در برابر آسیب‌های احتمالی ناشی از برجرام پرداخته است.

نویسنده اثر به‌واسطه تجربه تحقیق و پژوهش در حوزه مسائل هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، به خوبی توانسته تا از اسناد، آمار و داده‌های عینی و مستند برای بررسی ابعاد مختلف برجرام استفاده کند و با نگاهی علمی، به بررسی این توافق و نقاط قوت و ضعف آن بپردازد. نتیجه، اثری شده است که تا حد زیادی می‌تواند خلأ نبود یک کار دقیق و جامع درباره برجرام را برطرف کند اگرچه خالی از اشکال نیست اما اثری بسند، رزخور، و جامع در این حوزه می‌باشد.

مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران که در سال‌های اخیر با توجه فعالیت گسترده در زمینه نشر کتاب‌های علمی حوزه روابط بین‌الملل، مطالعات منطقه‌ای، مطالعات امنیتی، و سیاست خارجی توانسته است جایگاه مناسبی را در میان جامعه تحقیقاتی و علمی کشور پیدا کند، امیدوار است با ارائه این کتاب توانسته باشد کمکی در جهت تعمیق عرصه تحلیل‌گری و همچنین کمک به تصمیم‌گیران جهت اتخاذ سیاست‌های مطلوب‌تر در محیط پسابرجام، کرده باشد.

مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات

بین‌المللی ابرار معاصر تهران

معاونت پژوهشی

فهرست مطالب

مقدمه	۲۱
فصل اول: کلیات تحقیق	۳۵
۱-۱. رویکرد تقابلی	۳۶
۲-۱. رویکرد انفعالی	۳۷
۳-۱. رویکرد تعامل هوسمن	۳۷
فصل دوم: آرایش تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران قبل از امضای برجام	۴۱
۱-۲. چهارچوب نظری تحریم‌های ایران	۴۱
۲-۲. اهداف معماران تحریم جمهوری اسلامی ایران	۴۹
۱-۲-۲. اهداف طراحان تحریم ایران قبل از برجام	۴۹
۲-۲-۲. اهداف طراحان تحریم ایران پس از برجام	۵۴
۳-۲. ابعاد تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران قبل از برجام	۵۸
۱-۳-۲. تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل	۵۸
۲-۳-۲. تحریم‌های اتحادیه اروپا	۶۷
۳-۳-۲. تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا	۸۱

فصل سوم: چگونگی شکل‌گیری تعهدات ایران و گروه ۵+۱

در مذاکرات منتهی به برجام	۱۰۷
۱-۳. تعهدات ایران و گروه ۵+۱ در توافقتنامه موقت ژنو	۱۰۸
۲-۳. تعهدات ایران و گروه ۱+۵ در بیانیه لوزان	۱۱۲
۳-۳. تعهدات ایران و گروه ۱+۵ در برجام	۱۲۰

- ۱۲۳..... ۱-۳-۳. تعهدات ایران.....
- ۱۳۱..... ۲-۳-۳. تعهدات گروه ۱+۵.....
- ۱۳۷..... ۳-۳-۳. سازکار حل و فصل اختلاف‌ها.....
- ۱۴۰..... ۴-۳. تعهدهای ایران و گروه ۱+۵ در قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت.....

فصل چهارم: فرصت‌ها و دستاوردهای برجام..... ۱۴۷

- ۱۴۷..... ۱-۴. ایجاد گشایش‌های جدید در حوزه‌های مختلف.....
- ۱۴۸..... ۱-۴-۱. گشایش‌های بخش انرژی.....
- ۱۵۳..... ۱-۴-۲. گشایش‌ها در بخش حمل و نقل و ارتباطات.....
- ۱۵۶..... ۱-۴-۳. گشایش‌های صنعت بیمه.....
- ۱۵۶..... ۱-۴-۴. گشایش‌های صنعت هسته‌ای.....
- ۱۵۷..... ۱-۴-۵. گشایش‌های انکس.....
- ۱۵۹..... ۱-۴-۶. گشایش‌های فنی.....
- ۱۶۰..... ۱-۴-۷. گشایش‌های تجاری.....
- ۱۶۱..... ۲-۴. ترمیم روابط سیاسی - اقتصادی با اتحادیه اروپا.....
- ۱۶۳..... ۱-۴-۲. سفر فدریکا موگرینی به ایران در مرداد ۱۳۹۴.....
- ۱۶۳..... ۲-۴-۲. سفر رئیس پارلمان اروپا به تهران در آبان ۱۳۹۴.....
- ۱۶۴..... ۲-۴-۳. سفر هلگا اشمید به ایران در بهمن ۱۳۹۴.....
- ۱۶۴..... ۲-۴-۴. سفر موگرینی به ایران در فروردین ۱۳۹۵.....
- ۱۶۵..... ۲-۴-۵. تصویب عادی‌سازی روابط ایران و پارلمان اروپا در آبان ۱۳۹۱.....
- ۱۶۵..... ۳-۴. کاهش یافتن دستاویزهای آمریکا برای دامن زدن به ایران‌هراسی.....
- ۱۶۸..... در سطوح منطقه‌ای و جهانی.....
- ۱۶۸..... ۴-۴. شکست مواضع جنگ‌طلبانه رژیم صهیونیستی.....
- ۱۶۹..... ۵-۴. خارج شدن موضوع هسته‌ای از ذیل فصل هفتم منشور ملل متحد.....
- ۱۷۰..... ۶-۴. تحویل سامانه موشکی اس ۳۰۰ به ایران.....
- ۱۷۱..... ۷-۴. بسته شدن موضوع مطالعات ادعایی تسلیحاتی شدن.....
- ۱۷۴..... ۸-۴. ایجاد شکاف سیاسی در هیئت حاکمه آمریکا.....
- ۱۸۰..... ۱-۸-۴. مخالفت رئیس صدوچهاردهمین مجلس نمایندگان آمریکا با

۱۷۴	قطعهنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت
۱۷۴	۲-۴. انتقاد رئیس کمیته روابط خارجی مجلس سنای آمریکا از
۱۷۴	تصویب قطعهنامه ۲۲۳۱
۱۷۴	۳-۴. پیش‌نویس قطعهنامه ۶۴ کمیته روابط خارجی مجلس نمایندگان
۱۷۴	برای مخالفت با برجام
۱۷۴	۴-۴. اظهارات سناتور میچ مک کانل برای همراهی دموکرات‌ها
۱۷۵	درخصوص مخالفت با برجام
۱۷۵	۹-۴. بهبود شاخص‌های حکمرانی مطلوب در ایران
۱۷۵	۱۰-۴. کمک به فرایند امنیتی‌زدایی از سپهر عمومی جامعه

فصل پنجم: موانع انتفاع سیاسی - اقتصادی ایران و چالش‌های دوران پسابرجام ۱۷۷

۱۷۷	۱-۵. تواکم لوائح تحریمی متکرم آمریکا علیه ایران
۱۸۲	۱-۱-۵. لایحه ایران عاری از تسلیحات
۱۸۳	۲-۱-۵. لایحه اجرای عدالت برای گروگان‌های سابق آمریکا در ایران
۱۸۳	۳-۱-۵. لایحه نظارت بر سیاست ایران
۱۸۴	۴-۱-۵. لایحه اجرای عدالت برای قربانیان تروریسم ایران
۱۸۴	۵-۱-۵. لایحه تحریم‌ها و پیشگیری از موشک‌های بالستیک ایران
۱۸۶	۶-۱-۵. لایحه پایان دادن به برنامه‌های تسلیحات هسته‌ای ایران
۱۸۶	قبل از کاهش تحریم‌ها
۱۸۷	۷-۱-۵. لایحه شفافیت منابع مالی تروریسم ایران
۱۸۸	۸-۱-۵. لایحه تحریم‌های ایران و کره شمالی
۱۸۹	۹-۱-۵. لایحه مسئولیت‌پذیری ایران
۱۹۱	۱۰-۱-۵. لایحه حفاظت از تهدیدهای مداخله‌جویانه ایران برای آمریکا و متحدانش و سایر منظورها
۱۹۱	۱۱-۱-۵. لایحه مشارکت آمریکا و رژیم صهیونیستی برای
۱۹۲	مسئولیت‌پذیر کردن ایران
۱۹۳	۱۲-۱-۵. لایحه توقف ایران برای قاچاق تسلیحات به تروریست‌ها

۱-۱۳. لایحه ممنوعیت کمک بانک صادرات و واردات آمریکا

- ۱۹۴ برای تروریسم
- ۱۹۵ ۱-۱۴. لایحه پیشگیری از بی‌ثبات‌سازی عراق توسط ایران
- ۱۹۶ ۱-۱۵. لایحه شفاف‌سازی دارایی رهبران ایران
- ۱۹۷ ۲-۵. استمرار فشارهای اقتصادی در قالب تحریم‌های غیرهسته‌ای
- ۱۹۸ ۱-۲-۵. حمایت ایران از تروریسم
- ۱۹۹ ۲-۲-۵. توسعه موشک‌های راهبردی
- ۱۹۹ ۳-۲-۵. مداخله ایران در امور داخلی سایر کشورها
- ۱۹۹ ۴-۵. محض حقوق بشر
- ۲۰۰ ۵-۲-۵. تروریسم
- ۲۰۱ ۳-۵. تفسیرهای مختلف از برجام
- ۲۰۱ ۱-۳-۵. ابهام در خصوص تحریم‌های ایالتی آمریکا
- ۲۰۳-۲. تأخیر در فرایند لغو تحریم‌ها ثانویه آمریکا به دلیل اصلاح
- ۲۰۲ برخی قوانین کنگره
- ۲۰۳ ۳-۳-۵. وجود منقذهای خروج از مسوئیت در کمیسیون مشترک برجام
- ۲۰۵ ۴-۵. پُرتنگ‌تر شدن احتمال طرح مطالعات 'دعای موشکی'
- ۲۰۵ ۵-۵. تضعیف توان دفاعی به سبب محدود شدن دستیابی
- ۲۰۸ به فناوری‌های دومنظوره
- ۲۰۹ ۶-۵. پذیرش تعهدها و محدودیت‌های فراپادمانی بلندمدت
- ۲۰۹ ۱-۶-۵. ابعاد بازرسی‌ها
- ۲۱۱ ۲-۶-۵. انواع توافقنامه‌های پادمان
- ۲۱۵-۷. هم‌وزن نبودن زمان بازگشت تحریم‌ها با احیاء توان فنی ایران
- ۲۱۶ تا قبل از برجام
- ۲۱۸ ۸-۵. محدودیت‌های کارگروه ویژه اقدام مالی (فاتف)
- ۲۲۱ ۱-۸-۵. تعلیق دوازده‌ماهه
- ۲۲۱ ۲-۸-۵. مسدود کردن دارایی‌های افراد خاص
- ۲۲۵-۳. بالا بودن ریسک سرمایه‌گذاری در ایران از نظر سازمان
- ۲۲۲ همکاری و توسعه اقتصادی

- ۴-۵. تغییر قوانین و مقررات بانکی در دوران تحریم بانکی ایران ۲۲۲
- ۵-۵. عدم بهبود فضای کسب و کار جمهوری اسلامی ایران
- از منظر بانک جهانی ۲۲۲
- ۹-۵. وجود موانع عملی برای رفع تحریم‌های سوئیفت ۲۲۳

فصل ششم: راهبرد توانمندسازی امنیت ملی در برابر آسیب‌پذیری‌های احتمالی ۲۲۷

- ۱-۶. راهبرد پارلمانی ۲۲۷
- ۱-۱-۶. چابک‌سازی، تحرک‌های دیپلماتیک مجلس شورای اسلامی ۲۲۷
- ۱-۲-۶. سیر بازی دیپلماسی قانون‌گذاری آمریکا در دوران پسابرجام ۲۳۹
- ۲-۶. راهبرد اجرایی ۲۶۸
- ۱-۲-۶. واکنش‌های امنیتی ملی در برابر تهاجم اقتصادی آمریکا ۲۶۸
- ۲-۲-۶. تدوین سند پشتیبان پدافند غیرعامل دیپلماسی هسته‌ای ۲۷۲
- ۳-۲-۶. تقویت توان لابی‌گری ایران در محامع پارلمانی و رسمی ۲۸۲
- ۴-۲-۶. تدوین سند جامع همکاری‌های راهبردی بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا ۲۸۳
- ۵-۲-۶. تقویت بنیه دفاعی ۲۸۴
- ۶-۲-۶. مقابله با بلوکه شدن اموال و دارایی‌های ایران در آمریکا ۲۸۹
- ۷-۲-۶. ضرورت توسعه دیپلماسی متوازن در تقویت صنعت هسته‌ای ۲۹۰

فصل هفتم: یافته‌های حاصل از برآورد فرصت‌ها و چالش‌های پسابرجام ۲۹۳

- ۱-۷. گسترش شعاع تحریم‌های موشکی ۲۹۳
- ۲-۷. امنیتی‌تر شدن محیط پیرامونی ایران در دوران پسابرجام ۲۹۹
- ۳-۷. تقویت دیپلماسی تقنینی پیش‌دستانه در سیاست‌های کنگره آمریکا در قبال ایران ۲۹۹
- ۱-۳-۷. شاخصه‌ها ۳۰۲
- ۲-۳-۷. مراحل دیپلماسی تقنینی پیش‌دستانه ۳۰۲
- ۴-۷. گسترش تحریم‌های اقتصادی شبکه‌ای علیه ایران ۳۰۵
- ۵-۷. تلاش آمریکا برای احیاء ایران‌هراسی در دوران پسابرجام ۳۰۶

- ۳۰۶..... ۷-۵-۱. تروریسم.....
- ۳۰۷..... ۷-۵-۲. تهدید صلح و ثبات منطقه‌ای.....
- ۳۰۷..... ۷-۵-۳. حقوق بشر.....
- ۳۰۷..... ۷-۵-۴. موشک‌های بالستیک ایران.....
- ۷-۶. تغییر آرایش تحریم‌های آمریکا از مرحله لوایح انباشته‌شده
به تصاعد قوانین تحریمی..... ۳۰۸
- ۷-۷. بازخورد منفی فرسایشی شدن جنگ سوریه بر آرایش
تحریم‌های پسابرجامی ایران..... ۳۰۹
- ۷-۸. مطرح شدن اتهام جدید تروریسم موشکی علیه جمهوری اسلامی ایران..... ۳۰۹
- ۷-۹. تداوم فرازونش در روابط ایران و اتحادیه اروپا..... ۳۱۰
- ۷-۱۰. استمرار دیپلماسی اجبار در سیاست‌های کنگره آمریکا..... ۳۱۰
- ۷-۱۱. تغییر اولویت‌های آمریکا در استفاده ابزاری از تروریسم..... ۳۱۰
- ۷-۱۲. افزایش طرح پرونده‌های قضایی علیه ایران در دادگاه‌های آمریکا..... ۳۱۱
- پیوست‌ها..... ۳۱۳**
- ۳۱۳..... ۱. متن توافقنامه برجام.....
- ۳۲۹..... ۲. بیانیه مشترک وزیر خارجه ایران و نماینده عالی اتحادیه اروپا پس از امضای برجام.....
- ۳۳۱..... ۳. نامه رئیس‌جمهور و پاسخ رهبر معظم انقلاب پس از ابرافاق برجام.....
- ۳۳۳..... ۴. نامه رهبر معظم انقلاب درخصوص برجام در ۲۹ خرداد ۱۳۹۰.....
- ۳۳۷..... ۵. قانون مبارزه با پول‌شویی.....
- ۳۴۰..... ۶. گزارش دبیرکل سازمان ملل درخصوص اجرای قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت.....
- ۳۵۳..... ۷. بیانیه چهارده ماده‌ای ایران پس از صدور قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت.....
- ۳۵۸..... ۸. قطعنامه بسته شدن اتهام ابعاد نظامی احتمالی فعالیت‌های هسته‌ای ایران (دسامبر ۲۰۱۵).....
- ۳۶۲..... ۹. بیانیه مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا پس از اجرایی شدن برجام.....

پیوست ۱۰. ماده واحده قانون اقدام متناسب و متقابل دولت

جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام ۳۶۴

پیوست ۱۱. گزارش کمیسیون امنیت ملی درخصوص

اجرای برجام (آبان ۱۳۹۵) ۳۶۶

پیوست ۱۲. گزارش مدیرکل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی

(نه نوامبر ۲۰۱۶ / نوزده آبان ۱۳۹۵) ۳۸۱

پی‌نوشت‌ها ۳۸۷

منابع و مأخذ ۳۸۹

مقدمه

برآورد فرصت‌ها و چالش‌های فراروی برجام با گذشت بیش از یک سال از اجرایی شدن آن از موضوع‌هایی است که در اواخر دهه چهارم انقلاب به یکی از حوزه‌های مهم در عرصه دیپلماسی رسمی، عمومی، و دفاعی جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده است. رهبر معظم انقلاب نیز در بند دوم نامه به رئیس‌جمهوری رخصت‌س الزامات اجرای برجام تصریح کردند:

«محصول مذاکرات که در نتیجه آن برجام شکل گرفته است، دچار نقاط ابهام و ضعف‌های ساختاری و موارد متعددی است که در صورت فقدان مراقبت دقیق و لحظه‌به‌لحظه می‌تواند به خسارت‌های بزرگی برای حال و آینده کشور منتهی شود»^۱

این امر ضرورت هوشیاری نهادهای ذی‌ربط را برای بررسی فراجناحی و برآورد دقیق‌تر موانع، چالش‌ها، و فرصت‌های برجام را دوچندان می‌کند. برای برآورد دقیق چالش‌های پسابرجام ابتدا باید روند فعالیت‌های هسته‌ای ایران را به ده برش زمانی زیر میکشیم که

برش زمانی اول: قبل از انقلاب ۱۳۵۷

مقدمات تأسیس سازمان انرژی اتمی ایران از اوایل ۱۳۵۳ فراهم شد و با تصویب اساسنامه آن در شانزدهم تیر همان سال، به صورت شخصیتی حقوقی درآمد. اولین گام مهم ایران برای دستیابی به فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای در پنجم مارس ۱۹۵۷ که اولین موافقتنامه اتمی ایران و آمریکا امضا شد برداشته شد.^۲ همکاری واشینگتن با ایران در چهارچوب «برنامه اتم برای صلح»^۳ صورت گرفت.

1. <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=31168>

۲. کاظم غریب‌آبادی، پرونده هسته‌ای ایران به روایت اسناد، معاونت حقوقی و بین‌الملل وزارت امور خارجه، بهار ۱۳۸۶، ص. ۷.

3. Atoms for Peace Program

جمهوری اسلامی ایران در ۱۹۵۸ به عضویت آژانس بین‌المللی انرژی اتمی درآمد. در ۱۹۶۷ (۱۳۴۶)، کارخانه ذوب فلز و ماشین‌سازی آمریکا^۱ اولین «راکتور آب سبک پنبه مگاواتی آموزشی و تحقیقاتی»^۲ را با غنای سوخت ۹۳ درصد و تجهیزات جداسازی پلوتونیوم در دانشکده فنی دانشگاه تهران نصب کرد. این مرکز که رادیوایزوتوپ‌های مورد نیاز صنایع پزشکی و کشاورزی را تأمین می‌کند، از ابتدای تأسیس خود تحت نظارت آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بوده است. آمریکا متعهد شده بود سوخت این راکتور را تحویل و قدرت آن را به ده مگاوات افزایش دهد؛ درحالی‌که نه سوخت را تحویل داد و نه مبلغ دو میلیون دلاری را که بابت آن دریافت کرده بود بازگرداند.

رژیم پهلوی تصمیم گرفته بود تا سال ۲۰۰۰، ۲۳ هزار مگاوات برق مورد نیاز کشور از انرژی هسته‌ای تأمین شود.^۳

ایران در اول ژوئیه ۱۹۷۰ (۱۳۴۷) معاهده منع تکثیر تسلیحات اتمی را امضا کرد و در دوم فوریه ۱۹۷۰ (سیزده بهمن ۱۳۴۹) به تصویب «مجلس شورای ملی»^۴ رساند. «نظام جامع پادمان»^۵ نیز از سال ۱۹۷۴ اعمال شد. در ۱۹۷۰ «مؤسسه فناوری ماساچوست» برای آموزش اولین مهندسان فیزیک هسته‌ای، قراردادی را با سازمان انرژی اتمی ایران امضا کرد.^۶

ایران یک قرارداد ده‌ساله قابل تمدید سوخت هسته‌ای را در ۱۹۷۴ با ایالات متحده، در ۱۹۷۶ با آلمان، و در ۱۹۷۷ با فرانسه منعقد کرد؛ به‌طوری‌که اکثر انرژی‌های غربی در مناقصه‌های مربوط به برنامه‌های هسته‌ای ایران با یکدیگر رقابت می‌کردند. در این رقابت، پاریس در ۱۹۷۷ (۱۳۵۶) برای ساخت دو نیروگاه هسته‌ای با ظرفیت نهصد مگاوات در منطقه دارخیز در نزدیکی اهواز با ایران به توافق رسید. ایران در ۱۹۷۵، ده درصد سهام «کارخانه غنی‌ساز»^۷ «رانیوم یورودیف»^۸ در تریکاستین^۸ فرانسه را خریداری کرد. علاوه‌براین، محمدرضا پهلوی برای کمک مالی به این شرکت که به‌صورت کنسرسیومی از شرکت‌های بلژیک، فرانسه، ایتالیا و اسپانیا اداره می‌شد، یک میلیارد

1. American Machine & Foundry (AMF)

2. Nuclear Research Center (NRC) 5-MW Reactor

3. www.nti.org/e-research/profiles/Iran/1819.htm/

4. National Consultative Assembly

5. Comprehensive Safeguards Agreement (INFCIRC/214)

6. Mohammad Sahimi, "Iran's Nuclear Program", <http://www.payvand.com>

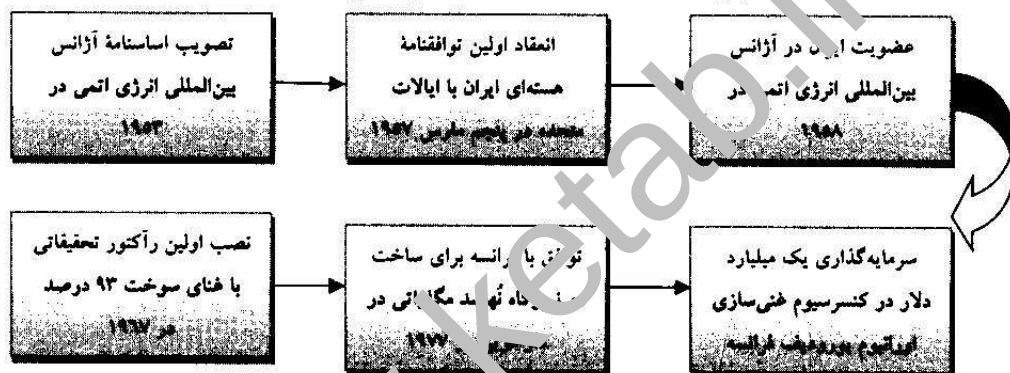
7. Eurodif Uranium Enrichment Plant

8. Tricastine

دلار وام اعطا کرد.^۱

در سال ۱۹۷۶، جرالند فورد^۲، رئیس‌جمهور وقت آمریکا، فروش تأسیسات بازفراوری سوخت را به پادشاه ایران پیشنهاد داد. در آن زمان، دونالد رامسفلد وزیر دفاع آمریکا بود.^۳ در چهارچوب حمایت‌های غرب از برنامه‌های هسته‌ای رژیم پهلوی، در ۱۹۷۷ (۱۳۵۵)، قرارداد خرید دو رآکتور ۱۲۰۰ مگاواتی برای نصب در نیروگاه اتمی بوشهر بین ایران و آلمان غربی به امضا رسید. همچنین دو رآکتور نُهصد مگاواتی نیز برای نصب در بندرعباس از فرانسه خریداری شد.

تصویر ۱. روند فعالیت‌های هسته‌ای ایران قبل از انقلاب

برش زمانی دوم: رکود فعالیت‌های دیپلماتیک هسته‌ای به علت هشت سال جنگ تحمیلی. برش زمانی دوم به فاصله زمانی از وقوع انقلاب تا پایان جنگ تحمیلی در ۱۳۶۷ اطلاق می‌شود. از آنجاکه برنامه هسته‌ای ایران ریشه در دوران پهلوی داشت و متناسب با سیاست راه اولویت‌های آن رژیم طراحی و برنامه‌ریزی شده بود، پس از انقلاب در پی تجدیدنظر در وظایف و اهداف سازمان انرژی اتمی، همه‌چیز برای یک دهه متوقف ماند؛ البته سهام ایران در شرکت راسینگ^۴ نامیبیا و همچنین

1. Ali A. Soltanieh, "Iranian Nuclear Activities and Interaction with the IAEA", *Atoms for Peace: An International Journal*, Vol. 1, p. 95-108.

This Paper was Presented at the International Conference on Nuclear Technologies and Sustainable Development, 5-6 March 2005, Tehran, Iran

2. Gerald Ford

3. Dafna Linzer, "Past Arguments don't Squarer with Current Iran Policy", www.washingtonpost.com, March 27, 2005.

4. Rossing

کارخانه غنی‌سازی اورانیوم یورودیف^۱ فرانسه حفظ شد. دلیل این سیاست این بود که جایگاه ایران در بازار جهانی تقاضای اورانیوم حفظ شود. ازسوی دیگر، وقوع جنگ تحمیلی، قطع همکاری‌های اتمی غرب، و تعطیلی نسبی تأسیسات هسته‌ای منجر به مهاجرت تعداد زیادی از کارشناسان هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران به خارج از کشور شد. ازسویی، با شروع جنگ تحمیلی، شرکت آلمانی مسئول تکمیل نیروگاه اتمی بوشهر به بهانه وقوع جنگ و مسائل سیاسی - امنیتی، از ادامه کار و تکمیل این نیروگاه منصرف شد و شکایت‌های ایران نیز به جایی نرسید و حتی توانست غرامت دریافت کند. پس از پایان جنگ، دولت وقت مصمم به تکمیل و راه‌اندازی این نیروگاه شد؛ به همین منظور، ابتدا مذاکره با آلمان در دستور کار دولت قرار گرفت؛ اما این کشور از قبول تعهدات جدید سرباز زد. همه این عوامل موجب شدند که دولت ایران انقلاب، رکود بر فعالیت‌های هسته‌ای ایران حاکم شود.

برش زمانی سوم: ایجاد زیرساخت‌ها، لازم برای توسعه برنامه‌های صلح‌آمیز هسته‌ای

برش زمانی دوم به فاصله زمانی از پایان هشت سال جنگ تحمیلی تا سال دوم فعالیت دولت هشتم که هنوز موضوع هسته‌ای ایران به شورای حکام، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ارجاع نشده بود اطلاق می‌شود. در اوایل فعالیت دولت هفتم در دوره اول ریاست جمهوری محمد خاتمی، از ۱۹۹۷ (۱۳۷۶)، شورای فناوری‌های پیشرفته تشکیل شد. دغدغه اصلی و مهم آن این بود که بدون افتتاح مرحله اول کارخانه تبدیل سوخت هسته‌ای اصفهان، عملاً ساخت سایر تأسیسات اتمی نیز بی‌فایده است؛ به همین دلیل، دولت هفتم در سال ۲۰۰۰ (۱۳۷۹) تصمیم گرفت مراکز تحقیقاتی و ساخت کارخانه تبدیل اورانیوم اصفهان را آغاز کند. با وجود همکاری نکردن طرف چینی، متعجبانه سال داخلی توانستند طی چهار سال آن را تکمیل کنند؛ درحالی‌که چینی‌ها قرار بود آن را در دوره‌ای یازده‌ساله تحویل دهند.

در اواسط دور دوم ریاست جمهوری محمد خاتمی، فعالیت تبلیغاتی گروهک منافقین برای تحریف فعالیت‌های هسته‌ای ایران با شدت بیشتری دنبال شد و در چهارده اوت ۲۰۰۲ (۲۳ مرداد ۱۳۸۱) فردی از سازمان منافقین به نام علیرضا جعفرزاده با برگزاری کنفرانس خبری در هتل ویلارد واشینگتن^۲، تصاویری را از تأسیسات نطنز، اصفهان، و اراک نشان داد و مدعی شد «جمهوری اسلامی

1. EURODIF's Uranium Enrichment Plant

2. Washington's Willard Hotel

ایران به دنبال افزایش درصد غنای اورانیوم در تأسیسات نطنز و تولید آب سنگین در رآکتور چهل مگاواتی اراک است.^۱

همزمان با تصاعد تحرک‌های تبلیغاتی گروهک منافقین، موضوع هسته‌ای ایران به اتهام ارتباط با شبکه قاچاق هسته‌ای عبدالقدیرخان در شورای حکام آژانس مورد بررسی قرار گرفت؛ به‌طوری‌که نزدیک به یک سال قبل از مذاکرات سعدآباد، با رجوع به منابع اطلاعاتی مبهم، جنگ تبلیغاتی گسترده‌ای برای تداعی تلاش ایران برای دستیابی به تسلیحات اتمی سازماندهی شد؛ برای مثال، در ژانویه ۲۰۰۳، پایگاه اینترنتی «سوخت هسته‌ای» به نقل از منابعی که نخواستند نامشان فاش شود مدعی شد شبکه عبدالقدیرخان اطلاعات مربوط به ساخت سانتریفیوژها را که از شرکت هلندی «یورنکو» در دهه هفتاد مأمور ساخت گرفته بود، در اختیار جمهوری اسلامی ایران گذاشته است.

برش زمانی چهارم: مذاکره با تروئیکای اتحادیه اروپا

با مطرح شدن رابطه ایران با شبکه قاچاق هسته‌ای عبدالقدیرخان، سناریوی امنیتی کردن فعالیت‌های هسته‌ای ایران کلید خورد. جمهوری اسلوانی در این پیشگیری از ورود موضوع فعالیت‌های هسته‌ای اش به شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، گزینه مذاکره با تروئیکای اتحادیه اروپا (فرانسه، انگلیس و آلمان) را کلید زد. با وجود این، در اواسط فعالیت دولت هشتم در ۱۳۸۲، فعالیت‌های هسته‌ای ایران مورد توجه ویژه شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی قرار گرفت. در ابتدا سازمان انرژی اتمی از سوی ایران مأمور مذاکره با آژانس بود. کارشناسان سازمان انرژی اتمی که تا شهریور ۱۳۸۲ مسئول پرونده بودند، بررسی موضوع هسته‌ای را پرونده‌ای بی‌اهمیت اعلام کردند که به‌زودی حل می‌شود. پس از تصویب قطعنامه شدیدالحن شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی علیه ایران در سپتامبر ۲۰۰۳، سران کشور تصمیم گرفتند وزارت امور خارجه را مسئول مذاکره قرار دهند؛ اما در نهایت، با نظر وزارت امور خارجه، مسئولیت پرونده از مهر ۱۳۸۲ به شورای عالی امنیت ملی سپرده شد؛ زیرا با توجه به تهاجم نظامی ائتلاف آمریکا به افغانستان و عراق، ابعاد موضوع گسترش یافت و در چهارچوب امنیت ملی ارزیابی شد.